

Funded
by the European Union
and the Council of Europe

EUROPEAN UNION

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

Implemented
by the Council of Europe

**ΈΚΘΕΣΗ ΑΠΟΤΊΜΗΣΗΣ
ΤΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ
ΣΤΗΝ
ΕΛΛΆΔΑ**

Το ROMED στην Ελλάδα

Χριστίνα Χρήστου

1.1 Εισαγωγή

Οι Ρομά στην Ελλάδα

Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις του Συμβουλίου της Ευρώπης, καθώς επίσημα καταγεγραμμένα στοιχεία δεν υπάρχουν, ο αριθμός των Ρομά στην Ελλάδα το 2011, κυμαίνεται μεταξύ 200.000 και 300.000 σε σύνολο περίπου 11.300.000 κατοίκων, ποσοστό δηλαδή που αγγίζει περίπου το 2,7 %.

Πολλοί Ρομά ήρθαν μαζί με τους υπόλοιπους Έλληνες πρόσφυγες με τη Μικρασιατική Καταστροφή το 1922 και εγκαταστάθηκαν στην Αγία Βαρβάρα, στα Πετράλωνα, στην Αμαλιάδα (Ίλιδα, Πελοπόννησος) και σε άλλες περιοχές της Ελλάδας, και άλλοι με την ανταλλαγή πληθυσμών μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας το 1956. Πολλοί είναι γηγενείς ανά τους αιώνες, ενώ ύστερα και από τις εξελίξεις στην Ανατολική Ευρώπη τη δεκαετία του 1990 και το άνοιγμα των συνόρων των πρώην σοσιαλιστικών χωρών, η Ελλάδα δέχτηκε στο έδαφός της και πολλούς μετανάστες Ρομά από Βαλκανικές χώρες όπως η Ρουμανία, η Βουλγαρία και η Αλβανία.

Οι Έλληνες Ρομά, έχουν βαθιές ρίζες στην ελληνική κοινωνία και ιστορία, καθώς καταγεγραμμένα στοιχεία για την παρουσία τους στην ελληνική επικράτεια, ήδη από τα χρόνια του Βυζαντίου. Επιπλέον, συμμετείχαν ισότιμα σε όλους τους αγώνες της Ελλάδας, από το 1821 έως και τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και την Εθνική Αντίσταση την περίοδο 1940 – 1944, μέχρι και τη σύγχρονη πραγματικότητα.

Οι Ρομά στην Ελλάδα, σε αντίθεση με άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, δεν αυτοπροσδιορίζονται και δεν αναγνωρίζονται ως εθνική μειονότητα¹. Πολλοί μιλούν επίσης τη Ρομανί γλώσσα εκτός από την ελληνική και διατηρούν συγκεκριμένα πολιτισμικά χαρακτηριστικά, αλλά γενικότερα θεωρούν τους εαυτούς τους καταρχάς Έλληνες πολίτες, με ίσα δικαιώματα και υποχρεώσεις.

Στην πράξη, αυτού του είδους η ισότητα δεν έχει ακόμη επιτευχθεί, ιδιαίτερα σε πολύ φτωχές και υποβαθμισμένες περιοχές, όπου η θέση των Ρομά ως ισότιμων πολιτών είναι προς συζήτηση και η κοινωνική τους ένταξη προς κατάκτηση, δεδομένων των συνθηκών διαβίωσής τους. Είναι χαρακτηριστικό πως σε πολλές περιοχές της Ελλάδας, το ζήτημα της στέγασης παραμένει άλυτο για τους Ρομά, με αποτέλεσμα να διαβιούν σε παραπήγματα, με βασικές ελλείψεις σε ηλεκτροδότηση και ύδρευση. Παρά το γεγονός πως η ελληνική κυβέρνηση το 2011 υιοθέτησε την Εθνική Στρατηγική για την Κοινωνική Ένταξη των Ρομά, η κατάσταση για τις πλέον ευάλωτες Ρομά Κοινότητες έχει χειροτερεύσει κατά τη διάρκεια της παραχώδους περιόδου για τη χώρα, λόγω της οικονομικής κρίσης και της πολιτικής αστάθειας που αυτή δημιούργησε. Επιπλέον, με την προσφυγική κρίση, το ζήτημα της Κοινωνικής Ένταξης των Ρομά στην Ελλάδα έγινε δευτερεύον, τόσο σε ευρωπαϊκό όσο και σε εθνικό επίπεδο.

Πρόσφατα, το Υπουργείο Εργασίας εγκαθίδρυσε την Ειδική Γραμματεία για θέματα Ρομά, η οποία θα δρα ως εθνικό σημείο επαφής για την παρακολούθηση της υλοποίησης της Εθνικής Στρατηγικής, αναλαμβάνοντας ευθύνες που έως τώρα βρίσκονταν στο χαρτοφυλάκιο του Εθνικού Κέντρου Κοινωνικής Αλληλεγγύης.

¹ Σύμφωνα με μαρτυρίες από τους ίδιους τους Ρομά, οι οποίες βρέθηκαν στις αναφορές των εκπαιδευτών του ROMED1 και του Romed2, στα πλαίσια των παρεμβάσεων και των δύο προγραμμάτων.

1.2 ROMED1: Βασικά ευρήματα

Το ROMED1 ξεκίνησε στην Ελλάδα το 2011, σε μία περίοδο που η διαμεσολάβηση για τους Ρομά και η εκπαίδευση διαμεσολαβητών είχε ήδη αντιμετωπιστεί από τα μέσα της δεκαετίας του '90 από τη Γενική Γραμματεία Λαϊκής Επιμόρφωσης², η οποία τότε βρισκόταν υπό την αιγίδα του Υπουργείου Παιδείας. Η Γενική Γραμματεία διοργάνωσε σεμινάρια σε συγκεκριμένες θεματικές ενότητες, συμπεριλαμβάνοντας μεταξύ άλλων και νομικά θέματα. Επιπλέον, μη κυβερνητικές οργανώσεις που ασχολούνταν με το ζήτημα της κοινωνικής ένταξης των Ρομά, χρησιμοποίησαν στα προγράμματα που κατά καιρούς υλοποιούσαν, το θεσμό της διαμεσολάβησης και ως εκ τούτου παρείχαν εκπαίδευση σε έναν αριθμό Ρομά διαμεσολαβητών. Ωστόσο, σε αντίθεση με άλλες ευρωπαϊκές χώρες, σε εθνικό επίπεδο δεν υπήρξαν πρωτοβουλίες μεγάλης κλίμακας μέχρι την έναρξη της ROMED1.

Συγκριτικά με προηγούμενα προγράμματα, το νέο στοιχείο που εισήγαγε το ROMED1, πέραν του ότι ήταν ένα πρόγραμμα του Συμβουλίου της Ευρώπης που ταυτόχρονα υλοποιούνταν και σε άλλες χώρες και άρα είχε μεγαλύτερη εμβέλεια, ήδη από τις αρχές της υλοποίησής του, ήταν η ενιαία, οργανωμένη μεθοδολογία καθώς και το ενιαίο εκπαιδευτικό υλικό σχετικά με την διαπολιτισμική διαμεσολάβηση. Σημαντική επίσης καινοτομία που χρησιμοποιήθηκε ως εργαλείο στη δουλειά των διαμεσολαβητών, ήταν ο **Ευρωπαϊκός Κώδικας Δεοντολογίας Διαμεσολαβητών**, που για πρώτη φορά έθεσε ρητά και με σαφήνεια ποιος είναι ο ρόλος του διαμεσολαβητή, ποιες είναι οι αρμοδιότητές του, καθώς και τα δικαιώματά του ως εργαζόμενος.

Το ROMED1 ήρθε ως απάντηση στην αναγκαιότητα εκπαίδευσης των διαμεσολαβητών, που υπήρχε την περίοδο εκείνη στην ελληνική πραγματικότητα, ώστε όχι μόνο το επάγγελμα του διαμεσολαβητή να καταστεί, όσο το δυνατόν πιο στέρεο και αποτελεσματικό, αλλά αυτός να διαδραματίσει σημαντικό ρόλο συνολικά ως προς την υποστήριξη της κοινωνικής ένταξης των Ρομά. Πράγματι, το Πρόγραμμα ήρθε να καλύψει το κενό της εκπαίδευσης διαμεσολαβητών καθώς επίσης και του κώδικα δεοντολογίας των ατόμων, Ρομά και μη Ρομά που, ως επί το πλείστον, εργάζονταν ήδη ως διαμεσολαβητές της Κοινότητας των Ρομά με τους τοπικούς φορείς, εκ των οποίων οι περισσότεροι δεν είχαν λάβει κανενός είδους εκπαίδευση σχετική με τη διαπολιτισμική διαμεσολάβηση. Δυστυχώς όμως, μέχρι και σήμερα, το επάγγελμα του διαμεσολαβητή δεν είναι ακόμη επίσημα αναγνωρισμένο.

1.2.2 Η υλοποίηση του προγράμματος Romed1

Το πρόγραμμα ROMED1, πρόγραμμα του Συμβουλίου της Ευρώπης και της Ευρωπαϊκής Ένωσης που στόχευε στην εκπαίδευση εκπροσώπων της Κοινότητας των Ρομά σε ζητήματα διαπολιτισμικής διαμεσολάβησης, βασισμένο στα ανθρώπινα δικαιώματα, ξεκίνησε στην Ελλάδα το 2011, και διεξήχθη σε τρεις κύκλους εκπαίδευσης, από το 2011 έως το 2015. Κατά την πρώτη φάση υλοποίησης του προγράμματος έγιναν οι απαραίτητες επαφές και συναντήσεις από τον υπεύθυνο φορέα υλοποίησης (ΑμΚΕ Αντίρροπον) με εκπροσώπους της κοινωνίας των πολιτών αλλά και με επίσημους φορείς όπως η αρμόδια για την Κοινωνική Ένταξη των Ρομά διυπουργική επιτροπή που περιλαμβάνει τα Υπουργεία Παιδείας, Εργασίας, Υγείας και Εσωτερικών.

Για την επιλογή των συμμετεχόντων, ύστερα από τις απαραίτητες διαβουλεύσεις με φορείς της κεντρικής εξουσίας, Δήμους, Περιφέρειες, Πανεπιστήμια και την Κοινότητα των Ρομά, αποφασίστηκε κατ' αρχάς να λάβουν μέρος στις εκπαιδεύσεις άτομα που ήδη εργάζονταν ως σχολικοί

²<http://www.gsae.edu.gr/en/>

διαμεσολαβητές στο Πρόγραμμα «Εκπαίδευση των παιδιών Ρομά»³ των Πανεπιστημίων της Ελλάδας (Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, και Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης) καθώς και ως διαμεσολαβητές υγείας και κοινωνικοί διαμεσολαβητές στα Ιατρο – Κοινωνικά Κέντρα, δομές κάποιων Δήμων για την παροχή υπηρεσιών προς τους Ρομά, που λειτουργούσαν εντός των οικισμών των κατά τόπους Ρομά Κοινοτήτων.

Κατά τη διάρκεια των δύο κύκλων εκπαιδεύσεων, εκπαιδεύτηκαν συνολικά 79 διαμεσολαβητές, εκ των οποίων οι 35 ήταν γυναίκες, από 33 περιοχές της Ελλάδας. Στην πλειοψηφία τους εργάζονταν ως σχολικοί διαμεσολαβητές στο προαναφερθέν «Πρόγραμμα εκπαίδευσης παιδιών Ρομά» των Πανεπιστημίων, ενώ οι υπόλοιποι εργάζονταν ως γενικοί διαμεσολαβητές στα Ιατρο - Κοινωνικά Κέντρα, όπου αυτά υπήρχαν ανά την Ελλάδα.

Η πρώτη εκπαίδευση διοργανώθηκε σε δύο κύκλους, το Μάιο του 2011 και το Φεβρουάριο του 2012, κατά τη διάρκεια των οποίων εκπαιδεύτηκαν 24 διαμεσολαβητές, εκ των οποίων οι 4 ήταν γυναίκες· **στη δεύτερη εκπαίδευση** (Νοέμβριος του 2011 και Ιούνιος του 2012), εκπαιδεύτηκαν συνολικά 51 διαμεσολαβητές, εκ των οποίων οι 17 ήταν γυναίκες. Σύμφωνα με το εκπαιδευτικό υλικό και τον προγραμματισμό του ROMED1, η εκπαίδευση πραγματοποιήθηκε σε δύο ξεχωριστούς κύκλους, μεταξύ των οποίων υπήρχε και μία εξαμηνιαία περίοδος πρακτικής εφαρμογής. Ενώ η πλειοψηφία των διαμεσολαβητών ήταν Ρομά, η εκπαίδευση επίσης συμπεριέλαβε και μη Ρομά διαμεσολαβητές, οι οποίοι είχαν αυξημένη εμπειρία εργασίας με τις Ρομά Κοινότητες και οι οποίοι απολάμβαναν το ίδιο επίπεδο εμπιστοσύνης και δεξιοτήτων με τους Ρομά συναδέλφους τους. Το 2015, μετά τις αυξημένες ανάγκες που προέκυψαν από την υλοποίηση του προγράμματος ROMED2, διοργανώθηκε μία **τρίτη εκπαίδευση** με τη συμμετοχή 33 ατόμων -ως επί το πλείστον νέα μέλη των Τοπικών Ομάδων Δράσης από τις περιοχές υλοποίησης του Προγράμματος ROMED2- 20 εκ των οποίων ήταν γυναίκες, ανεβάζοντας το συνολικό αριθμό των εκπαιδευμένων και πιστοποιημένων διαμεσολαβητών σε 101 και τις περιοχές εκπροσώπησης σε 35.

Σύμφωνα με την αξιολόγηση των διαμεσολαβητών ύστερα από την εκπαίδευση, ενώ μετά τον πρώτο κύκλο οι συμμετέχοντες έφυγαν με την ανάγκη να εμπλουτίσουν την εργασία τους με πιο ποιοτικά χαρακτηριστικά, πολλές φορές δεν ένιωθαν αρκετά ελεύθεροι ώστε να πάρουν πρωτοβουλίες. Επιπλέον, καλούνταν να έρθουν αντιμέτωποι με ζητήματα διοικητικής φύσης που συνδέονταν με το να συμπληρώσουν κάποια αίτηση για τις δομές πρόνοιας, ή να συγκεντρώσουν τα αναγκαία έντυπα για την εγγραφή των παιδιών στα σχολεία, γεγονός που τους επιφόρτιζε με επιπλέον εργασία πέραν των αρμοδιοτήτων τους.

Σύμφωνα με τις αναφορές των εκπαιδευτών, παρά το γεγονός ότι από το πρόγραμμα δεν προβλεπόταν κάποιου είδους υποστήριξη στο πεδίο, η ανάγκη για κάτι τέτοιο επισημάνθηκε και ζητήθηκε από την πλειοψηφία των διαμεσολαβητών, έστω και εξ' αποστάσεως, μέσω τηλεφώνου. Παρά το γεγονός ότι υπήρξαν κάποιες επισκέψεις στο πεδίο από τον Υπεύθυνο ως Εθνικό Σημείο Επαφής, σύμφωνα με τις αναφορές του, οι διαμεσολαβητές ένιωθαν την ανάγκη περαιτέρω υποστήριξης. Επιπλέον, όλοι οι διαμεσολαβητές εκείνη την περίοδο, αναφέρουν ότι η διαδικασία ήταν αναγκαία και «αναζωογονητική», καθώς ένιωθαν πολύ απογοητευμένοι και επιφορτισμένοι από τη δουλειά τους και τους δόθηκε η ευκαιρία να μοιραστούν με τους συναδέλφους τους τα προβλήματα που αντιμετώπιζαν και να διαπιστώσουν ότι, παρά τις κατά τόπους διαφορές, στις περισσότερες περιπτώσεις αυτά ήταν κοινά.

³ «Πρόγραμμα Εκπαίδευσης Παιδιών Ρομά» Πρόγραμμα υπό την αιγίδα του Υπουργείου Παιδείας που υλοποιείται από Πανεπιστήμια της Ελλάδας. <http://www.keda.uoa.gr/roma/>

Σημαντική στιγμή για το πρόγραμμα Romed1 αποτέλεσε, στο κλείσιμο του δεύτερου κύκλου των εκπαιδεύσεων, στη Θεσσαλονίκη, το 2012, η συνάντηση και η απόφαση των 79 διαμεσολαβητών, να ιδρύσουν την «**Ένωση Ελλήνων Ρομά Διαμεσολαβητών και Συνεργατών**», στην οποία μάλιστα και εξέλεξαν προσωρινή διοίκηση 13 ατόμων με αντιπροσωπευτική γεωγραφική κατανομή, ένα όργανο εργαζομένων, το οποίο θα είχε ως στόχο να ενδυναμώσουν το ρόλο τους καθώς και να βελτιώσουν τις εργασιακές τους συνθήκες. Μέσω αυτού του οργάνου θα αγωνίζονταν για την αναγνώριση και την κατοχύρωση του επαγγέλματός τους. Επιπλέον ήθελαν να δημιουργήσουν ένα δίκτυο μεταξύ τους, ώστε μέσω της επικοινωνίας, να υπάρχει ανταλλαγή ιδεών, εμπειριών, καλών πρακτικών και αλληλοϋποστήριξη, με στόχο να υποστηρίξουν με τον καλύτερο τρόπο τις τοπικές τους κοινότητες καθώς επίσης και να δράσουν ισότιμα για την Ρομά Κοινότητα στην Ελλάδα.

Τέλος, είναι χαρακτηριστική η απογοήτευση των περισσότερων διαμεσολαβητών από την απουσία της ελληνικής ομάδας από το ευρωπαϊκό συνέδριο διαμεσολαβητών που διεξήχθη το 2013, στις Βρυξέλλες. Παρά το ότι θα ήθελαν να ακουστεί η φωνή τους σε ευρωπαϊκό επίπεδο και να ανταλλάξουν εμπειρίες με τους συναδέλφους τους από τις υπόλοιπες χώρες υλοποίησης του προγράμματος Romed1, τελικά αποφάσισαν να μη συμμετέχουν, καθώς δεν θα μπορούσαν να εκφραστούν σε άλλη γλώσσα πέραν της ελληνικής και δυστυχώς η διοργάνωση δεν μπόρεσε να παρέχει μετάφραση στα ελληνικά.

1.2.3 Συμπεράσματα

Η υλοποίηση του προγράμματος ROMED1 άνοιξε σε πλατιά κλίμακα τη συζήτηση για την προώθηση της διαπολιτισμικής διαμεσολάβησης για τους Ρομά, ως αναγκαία διαδικασία σε προγράμματα που σχετίζονται με την κοινωνική ένταξη των Ρομά καθώς επίσης και για την επίσημη αναγνώριση του επαγγέλματος. Τέθηκε έτσι η αρχή για έναν άτυπο (για εκείνη την εποχή) κανόνα, που όμως από τότε έχει γίνει πλέον αποδεκτός, πως οποιοδήποτε πρόγραμμα εφαρμόζεται για τους Ρομά, θα πρέπει να συμπεριλαμβάνει την ίδια την Κοινότητα και ως προς τη διαβούλευση αλλά και ως προς την υλοποίηση, καθώς εκείνη γνωρίζει καλύτερα ποιες είναι οι ανάγκες της και άρα με ποιον τρόπο μπορούν αυτές να ικανοποιηθούν.

Σύμφωνα με την Εθνική Ομάδα Υποστήριξης και μια εστιασμένη ομάδα διαμεσολαβητών, η αρνητική συγκυρία για τη χώρα, λόγω της οικονομικής κρίσης, επηρέασε σε μεγάλο βαθμό την κατάσταση της διαμεσολάβησης στην Ελλάδα, αλλά και τη Ρομανί Κοινότητα. Σε ορισμένες περιπτώσεις, αυτό το γενικό πλαίσιο οδήγησε σε φαινόμενα ξενοφοβίας και ρατσισμού έναντι ευάλωτων κοινωνικών ομάδων, ακόμα και σε βίαιες πράξεις εναντίον Ρομά διαμεσολαβητών και των κοινοτήτων τους, κατά τη διάρκεια της εφαρμογής του προγράμματος. Χαρακτηριστικές είναι οι αντιδράσεις γονέων στις περιοχές Ανθήλη Λαμίας και Σοφάδες Καρδίτσας όταν οι τοπικές αρχές αποφάσισαν να κλείσουν σχολεία γκέτο και τα παιδιά να ενταχθούν στα σχολεία των περιοχών. Στην περίπτωση αυτή, ο ρόλος της διαμεσολάβησης, καθίσταται πολύ πιο δύσκολος υπό το συνολικό οικονομικό και κοινωνικό πλαίσιο.

Εκτός από την επιδείνωση των συνθηκών διαβίωσής τους, όπως και στις άλλες χώρες υλοποίησης του ROMED, παρά τον σημαντικό ρόλο που διαδραματίζουν σε τοπικό επίπεδο, οι μισθοί των διαμεσολαβητών παραμένουν πολύ χαμηλοί. Οι θέσεις τους είναι ως επί το πλείστον προσωρινές και, κατά συνέπεια, οι διαμεσολαβητές δεν έχουν ασφαλιστική κάλυψη. Ως εκ τούτου, είναι υποχρεωμένοι να κάνουν και άλλες δουλειές, γεγονός που τους εμποδίζει από το να αφιερωθούν πλήρως στη διαμεσολάβηση. Συχνά, αναλαμβάνουν το ρόλο του διαμεσολαβητή σε εθελοντική βάση.

Σύμφωνα με την αξιολόγηση των διαμεσολαβητών μετά τις εκπαιδεύσεις του ROMED1, πολλοί θεώρησαν ότι το πρόγραμμα δεν επέφερε σημαντικές αλλαγές στην καλυτέρευση των εργασιακών τους συνθηκών, καθώς και ως προς την αναγνώριση του επαγγέλματός τους. Τα πιστοποιητικά παρακολούθησης των εκπαιδεύσεων, που εκδίδονταν από το Συμβούλιο της Ευρώπης, δεν αναγνωρίζονταν από κανέναν φορέα στην Ελλάδα ως επίσημη εκπαιδευτική πιστοποίηση, ούτε και το επάγγελμα του διαμεσολαβητή. Παρόλα αυτά, δήλωσαν πιο ενδυναμωμένοι από τη διαδικασία και αναγνώρισαν ότι η εκπαίδευση για τη διαπολιτισμική διαμεσολάβηση ήταν πολύ σημαντική και απαραίτητη.

Αφενός επειδή έγινε σε πανελλαδικό επίπεδο και προσπάθησε να συμπεριλάβει μεγάλο μέρος των εμπλεκόμενων φορέων, με αποτέλεσμα να ανοιχτεί μια πλατιά συζήτηση για το θέμα και έτσι, έστω και άτυπα, ο ρόλος του διαμεσολαβητή στην ουσία, να έχει αναγνωρισθεί έστω σε επίπεδο συνείδησης του μεγαλύτερου μέρους της ελληνικής κοινωνίας. Παραμένει ακόμη το αίτημά τους να αναγνωρισθεί και επίσημα το επάγγελμά τους και να τεθούν οι βάσεις για τους κανόνες εργασιακών συνθηκών τους και θα συνεχίσουν να αγωνίζονται γι' αυτό, μέσω της Ένωσής τους, που από το 2015 έχει και επίσημα εγκαθιδρυθεί κάτω από τη νομική μορφή της Αστικής μη Κερδοσκοπικής Εταιρίας.

Αφετέρου, βασιζόμενοι στην παρακαταθήκη του Ευρωπαϊκού Κώδικα Δεοντολογίας, καθώς και στην εμπειρία που απέκτησαν κατά τη διάρκεια υλοποίησης του προγράμματος, θεωρούν ότι δεν ξεκινούν από το μηδέν, αλλά είναι στη μέση μιας προσπάθειας που πολύ σύντομα φαίνεται ότι με την κατάλληλη υποστήριξη, σε ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο, μπορεί να έχει τα επιθυμητά αποτελέσματα.

Λαμβάνοντας υπ' όψιν τα παραπάνω στοιχεία, θα μπορούσαμε να εξαγάγουμε ορισμένα συμπεράσματα σχετικά με το μέλλον της διαμεσολάβησης στην Ελλάδα:

Η συνέχιση της εκπαίδευσης των διαμεσολαβητών είναι απαραίτητη: δεδομένου ότι η εκπαίδευση έλαβε χώρα πριν από αρκετά χρόνια και νέα δεδομένα έχουν προκύψει και σε εθνικό επίπεδο, αλλά και σχετικά με την εξέλιξη της διαμεσολάβησης συνολικά, ως επαγγέλματος και ως θεωρίας, προτείνεται η συνέχιση και η εμπάθυνση των εκπαιδεύσεων καθώς και η επέκταση της και σε άλλα εμπλεκόμενα μέρη.

Η εκπαίδευση στη διαπολιτισμική διαμεσολάβηση θα πρέπει να διοργανώνεται από τα εμπλεκόμενα μέρη σε απευθείας συνεργασία με τους διαμεσολαβητές: σύμφωνα με τις αναφορές του Υπεύθυνου ως Εθνικό Σημείο Επαφής, η εκπαίδευση των συναδέλφων και συνεργατών των διαμεσολαβητών στις βασικές αρχές της διαπολιτισμικής διαμεσολάβησης, (κοινωνικοί λειτουργοί, δάσκαλοι, ψυχολόγοι, νοσηλεύτές, γιατροί κ.ά), όταν αυτοί εργάζονται σε συγκεκριμένους φορείς ή δομές για την κοινωνική ένταξη των Ρομά, είναι κάτι που ίσως θα βοηθούσε στην κατανόηση της Κοινότητας των Ρομά αφενός, και αφετέρου στην κατανόηση του ρόλου, των υποχρεώσεων και των δικαιωμάτων του διαμεσολαβητή, και άρα και στην καλύτερη, μεταξύ τους, συνεργασία και αποτελέσματα.

Τα «εργαλεία» που αναπτύχθηκαν από το πρόγραμμα ROMED1 θα μπορούσαν να υιοθετηθούν και να χρησιμοποιηθούν στη δουλειά με άλλες κατηγορίες ευάλωτων ατόμων: η θεωρία της κοινωνικής διαμεσολάβησης και η μεθοδολογία της διαπολιτισμικής προσέγγισης, είναι εργαλεία που μπορούν να αξιοποιηθούν και να εξαπλωθούν και σε άλλες ομάδες πληθυσμού, από τους πρόσφυγες έως και τα άτομα με αναπηρία.

Η επικοινωνία και η προώθηση των αποτελεσμάτων του προγράμματος θα πρέπει να διαδοθεί και να εξαπλωθεί συνολικά στην ελληνική κοινωνία, ως βάση για την καλυτέρευση των συνθηκών διαβίωσης των ευάλωτων ομάδων, με τελικό στόχο την κοινωνική τους ένταξη.

Η δικτύωση μεταξύ των διαμεσολαβητών θα πρέπει να υποστηριχθεί σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο: ένα εθνικό θεματικό συνέδριο για την υπάρχουσα κατάσταση της διαμεσολάβησης στην Ελλάδα θα ήταν μια εξαιρετική ευκαιρία για τη διάδοση των αποτελεσμάτων και της εμπειρίας του προγράμματος στην Ελλάδα. Σύμφωνα με ορισμένους διαμεσολαβητές, μία επιπλέον πρωτοβουλία θα μπορούσε να είναι η υποστήριξη της περαιτέρω εκπαίδευσής τους, μέσω μεθόδων άτυπης – μη τυπικής εκπαίδευσης, με την ενθάρρυνση της συμμετοχής τους σε εκπαιδεύσεις, σεμινάρια και συναντήσεις που διοργανώνονται από την Ευρωπαϊκή Ένωση ή το Συμβούλιο της Ευρώπης, σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο.

Η συνηγορία υπέρ της αναγνώρισης του επαγγέλματος του διαμεσολαβητή καθώς επίσης και υπέρ της ένταξης της διαμεσολάβησης στην Ελληνική Εθνική Στρατηγική Για την Κοινωνική Ένταξη των Ρομά, θα πρέπει να εντατικοποιηθεί: οι διαμεσολαβητές έχουν εκφράσει πως αισθάνονται εγκλωβισμένοι στην ελληνική πραγματικότητα, καθώς έως τώρα η Εθνική Στρατηγική για την Κοινωνική Ένταξη των Ρομά δεν περιελάμβανε κανονιστικές διατάξεις και τον τρόπο που θα μπορούσαν να επιλυθούν τα προβλήματα, παρά το γεγονός ότι οι Ρομά, όπως προαναφέρθηκε, έχουν καταθέσει τις προτάσεις τους. Παρόλα αυτά, παραμένουν αισιόδοξοι και προσβλέπουν σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο για την καλύτερευση των συνθηκών διαβίωσης των Κοινοτήτων τους.

Οι διαμεσολαβητές χρειάζονται περισσότερη πρακτική υποστήριξη σε ευρωπαϊκό επίπεδο: εκτός από την ηθική αναγνώριση, που σε μεγάλο βαθμό υπάρχει, αυτό που χρειάζονται περισσότερο οι διαμεσολαβητές είναι η πρακτική υποστήριξη, είτε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και το Συμβούλιο της Ευρώπης, είτε από την Εθνική Ομάδα Υποστήριξης με τη συνέχιση των διαβουλεύσεων και των εκπαιδεύσεων, αναλόγως των δυνατοτήτων, βεβαίως, είτε από τους αρμόδιους φορείς υλοποίησης εθνικής και τοπικής πολιτικής. Αυτό θα ήταν εξαιρετικά επωφελές για την ελληνική και ευρωπαϊκή κοινωνία, δεδομένης της δυναμικής των 113 αυτών εκπροσώπων της ελληνικής Ρομανί Κοινότητας και του μεγάλου κοινωνικού κεφαλαίου που, με τόσο κόπο, τα τελευταία χρόνια χτίστηκε.

1.3 ROMED2: Βασικά ευρήματα

1.3.1 Συνάφεια του προγράμματος και κριτήρια επιλογής των περιοχών παρέμβασης

Η Ελλάδα ήταν από τις πρώτες χώρες που ξεκίνησε την υλοποίηση του προγράμματος ROMED2. Η επίσημη έναρξη έγινε με την επίσημη Ημερίδα Παρουσίασης του Προγράμματος, στην Αθήνα, τον Οκτώβριο του 2013. Σε αυτήν έλαβαν μέρος πλήθος εκπροσώπων της κεντρικής και τοπικής πολιτικής ηγεσίας της χώρας, εκπρόσωποι φορέων της κοινωνίας των πολιτών, καθώς και σημαντικοί εκπρόσωποι της Ρομανί Κοινότητας.

Στην Ελλάδα, η εκπροσώπηση των Ρομά Κοινοτήτων ήταν μια διαδικασία που ήδη υφίστατο, καθώς υπάρχει ιστορικό προηγούμενο δεκαετιών στη δημιουργία τοπικών συλλόγων αλλά και ομοσπονδιών για τη διεκδίκηση των δικαιωμάτων τους. Αυτό όμως που τους έλειπε ήταν η ικανότητα να αναζητήσουν και να βρουν συμμάχους σε αυτήν την διαδικασία, καθώς και η μέθοδος για να εγκαθιδρύσουν μια δυναμική εμπιστοσύνης μεταξύ της Κοινότητας και των Τοπικών Αρχών. Πράγματι, στις περισσότερες περιπτώσεις, οι Ρομά έτειναν να θεωρούν την κεντρική και τοπική πολιτική εξουσία περισσότερο ως αντίπαλο παρά ως σύμμαχο.

Για την επιλογή των Δήμων, σημαντικό ρόλο, διαδραμάτισε *η θετική πολιτική βούληση της τοπικής πολιτικής ηγεσίας*, καθώς και το ιστορικό που αυτή είχε σε επίπεδο πολιτικών κοινωνικής ένταξης για τους Ρομά, αλλά και *το μέγεθος και το επίπεδο συνθηκών διαβίωσης των Ρομά Κοινοτήτων* που

διαβιούσαν στα όρια των Δήμων αυτών. Στην αρχική φάση υλοποίησης, ζητήθηκε από τους Δήμους να υπογράψουν ένα έγγραφο συμφωνίας και δέσμευσης για τη συμμετοχή τους στο Πρόγραμμα. Το θετικό όμως στοιχείο είναι ότι οι Δήμοι δεν έμειναν εκεί, αλλά προχώρησαν και σε αποφάσεις των Δημοτικών τους Συμβουλίων για την επικύρωση της συμμετοχής τους στο Πρόγραμμα. Αυτό συνέβη στις περιοχές της Καρδίτσας, της Αμαλιάδας, της Μενεμένης και του Χαλανδρίου.

Μια άλλη σημαντική προτεραιότητα της Εθνικής Ομάδας Υποστήριξης ήταν η γεωγραφική κάλυψη του προγράμματος, η οποία οδήγησε στην επιλογή των δήμων στις κύριες περιοχές της Ελλάδας: Ηράκλειο (Κρήτη), Ίλιον (Αττική), Ήλιδα (Πελοπόννησος), Κομοτηνή (Θράκη) και Μεσολόγγι (Δυτική Ελλάδα), ενώ η Καρδίτσα (Θεσσαλία) και ο Δήμος Αμπελοκήπων-Μενεμένης (Θεσσαλονίκη) εντάχθηκαν στη δεύτερη φάση. Στις αρχές του 2015, στην προσπάθεια να δημιουργηθούν οι Τοπικές Ομάδες Δράσης, η παρέμβαση του προγράμματος διακόπηκε στους δήμους του Ηρακλείου, Ίλιον και την Κομοτηνή, αφενός λόγω της έλλειψης συμμετοχής και δέσμευσης των τοπικών αρχών, αφετέρου λόγω του υψηλού κόστους μεταφορικών της (με έδρα την Αθήνα) Εθνικής Ομάδας Υποστήριξης σε πιο απομακρυσμένους Δήμους (Ηράκλειο). Στα μέσα του 2015, ο δήμος Χαλανδρίου μπήκε στο πρόγραμμα με εντατικούς ρυθμούς υλοποίησης, κυρίως λόγω της εγγύτητάς του στην Αθήνα, που ήταν η «έδρα» της Εθνικής Ομάδας Υποστήριξης.

Στις αρχές του 2015, ξεκίνησαν οι συζητήσεις για τη μετάβαση της Καρδίτσας και της Θεσσαλονίκης στο πρόγραμμα ROMACT. Παρά το γεγονός ότι η Εθνική Ομάδα Υποστήριξης και οι Δήμοι εργάστηκαν εντατικά πάνω από έξι μήνες για να εξασφαλιστεί η ομαλή μετάβαση των δύο περιοχών από το ένα πρόγραμμα στο άλλο, στο τέλος η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έλαβε την απόφαση να μην επεκταθεί το πρόγραμμα και σε άλλες χώρες πέραν των έξι οι οποίες είχαν ήδη συμπεριληφθεί. Οι σχετικές με την οικονομία εξελίξεις στην Ελλάδα μετά το δημοψήφισμα του Ιουλίου 2015 ήταν επίσης ένας παράγοντας που συνέβαλλε σε αυτή την απόφαση.

Όπως είναι κατανοητό, αυτό είχε αρνητικό αντίκτυπο τόσο στις ΤΟΔ όσο και στις Τοπικές Αρχές, δεδομένου ότι είχαν ήδη καλλιεργηθεί προσδοκίες. Η ακύρωση της μετάβασης είχε αντίκτυπο, αφενός στη μείωση της εμπιστοσύνης που οι Τοπικές Αρχές είχαν απέναντι στην Εθνική Ομάδα Υποστήριξης του προγράμματος και, από την άλλη, δημιουργήθηκε απογοήτευση στο εσωτερικό των Κοινοτήτων, λόγω του γεγονότος ότι η ασυνέχεια των παρεμβάσεων συνέπεσε όχι μόνο με τις πολιτικές εξελίξεις στην Ελλάδα, αλλά και με τις εξελίξεις στο εσωτερικό της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

1.3.2 Δημιουργία και σύνθεση των Τοπικών Ομάδων Δράσης

Το κυριότερο αποτέλεσμα του ROMED2 ήταν η δημιουργία των Τοπικών Ομάδων Δράσης, ανοιχτές δομές, στις οποίες κάθε πολίτης που ήθελε να συμβάλει στον καθορισμό των προτεραιοτήτων της Κοινότητας ήταν ευπρόσδεκτος και μπορούσε να εκπαιδευτεί στη δημοκρατική ιδιότητα του πολίτη. Η ΤΟΔ επωφελήθηκαν επίσης από τη συμμετοχή εκπροσώπων των τοπικών συλλόγων, οι οποίοι έφεραν την εκτεταμένη εμπειρία τους στη δυναμική των ΤΟΔ και παρείχαν πολύτιμες συμβουλές στην Εθνική Ομάδα Υποστήριξης στην Ελλάδα. Ο ρόλος τους ενισχύθηκε επιπλέον από την προηγούμενη εκπαίδευσή τους από το ROMED1 και την επακόλουθη συμμετοχή τους στις ΤΟΔ κατά τη διάρκεια του ROMED2. Από την άποψη αυτή, παράδειγμα αποτέλεσαν ο «Σύλλογος Γυναικών Ρομά Δενδροποτάμου» στη Θεσσαλονίκη, η «Ένωση Ελλήνων Ρομά Αγίου Γεωργίου» στην Αμαλιάδα, καθώς και δύο τοπικοί σύλλογοι στο Χαλάνδρι. Είναι ενδεικτικό ότι, όπου οι τοπικοί σύλλογοι δεν ήταν συνεργάσιμοι, η συμμετοχή της κοινότητας των Ρομά, και ως εκ τούτου και τα αποτελέσματα του προγράμματος δεν ήταν τα αναμενόμενα.

Οι παρεμβάσεις της Εθνικής Ομάδας Υποστήριξης στην προσπάθεια για τη δημιουργία των Τοπικών Ομάδων Δράσης, δεν έγιναν με μια ομοιογενή διαδικασία σε όλες τις περιοχές υλοποίησης του Προγράμματος, αλλά χρειάστηκε κάθε φορά διαφορετικός τρόπος προσέγγισης καθώς υπήρχαν

σαφείς διαφορές ως προς το μέγεθος, το επίπεδο διαβίωσης, τα κοινωνικά χαρακτηριστικά, καθώς και τις δυνατότητες των Κοινοτήτων.

Στο πρόγραμμα συμπεριλήφθηκαν μεγαλύτερες Κοινότητες, όπως αυτή του Δενδροποτάμου που αριθμεί περίπου 3.000 Ρομά κατοίκους αλλά και μικρότερες, όπως η Ίλιδα με περίπου 1.400 κατοίκους και στις δύο Ρομά Κοινότητες («Παπακαυκάς» και «Τσιχλέικα») και το Μεσολόγγι με περίπου 1.800 Ρομά κατοίκους.

Επιπλέον, Κοινότητες που διαβιούν στον αστικό ιστό όπως αυτή του Χαλανδρίου που βρίσκεται στην καρδιά της Αθήνας, αλλά και Κοινότητες που διαβιούν σε πιο απομονωμένες από το κέντρο των εξελίξεων, περιοχές. Οι διαφορές ήταν σαφείς και ως προς το στεγαστικό ζήτημα, καθώς αλλού αυτό είχε προχωρήσει και αλλού ακόμα διαβιούν σε παραπήγματα.

Ως προς το εκπαιδευτικό υπόβαθρο και την επαγγελματική δραστηριότητα επίσης υπήρχαν αρκετές διαφορές ανάμεσα στις περιοχές παρέμβασης, παρά το γεγονός ότι αυτό παραμένει αρκετά χαμηλό και έτσι υπήρχε η αναγκαιότητα περισσότερων εκπαιδεύσεων και παρεμβάσεων σε κάποιες περιοχές, ώστε να υπάρξει μεγαλύτερη σαφήνεια σχετικά με την ιεράρχηση των προτεραιοτήτων τους. Ως προς το φύλο, οι περισσότερες Τοπικές Ομάδες Δράσης είναι πλέον εξισορροπημένες, εκτός από αυτήν της Ίλιδας στην περιοχή της Αμαλιάδας, που αποτελείται αποκλειστικά από άνδρες και του Δενδροποτάμου στο Δήμο Αμπελοκήπων – Μενεμένης που αποτελείται από 11 γυναίκες και 3 άνδρες.

1.3.3 Η υλοποίηση του Romed2 στις περιοχές παρέμβασης

Παρά την ταραχώδη περίοδο υλοποίησης του προγράμματος, η Εθνική Ομάδα Υποστήριξης εργάστηκε εντατικά από την έναρξή του, για τη δημιουργία τεσσάρων Τοπικών Ομάδων Δράσης (Αμπελοκήπων-Μενεμένης, Καρδίτσας, Μεσολογγίου και Ίλιδας), ενώ έγιναν τέσσερις κοινές συναντήσεις (μία σε κάθε Δήμο) για την προετοιμασία τεσσάρων Κοινών Σχεδίων Δράσης.

Κατά τη διάρκεια υλοποίησης του Romed2, πέραν των εξελίξεων σε ευρωπαϊκό επίπεδο, η Ελλάδα, πέρασε από τρεις εκλογικές διαδικασίες: μία σε περιφερειακό και τοπικό επίπεδο το 2014 και άλλες δύο σε εθνικό επίπεδο, τον Ιανουάριο και Σεπτέμβριο του 2015 αντίστοιχα, καθώς και το Δημοψήφισμα του Ιουλίου 2015. Όλα αυτά είχαν πολύ σοβαρές επιπτώσεις και στο πρόγραμμα.

Ιδιαίτερη πρόκληση για το πρόγραμμα ήταν η περίοδος κατά την οποία η Εθνική Ομάδα Υποστήριξης έπρεπε να καθυστερήσει την υλοποίησή του, κατά το πρώτο εξάμηνο του 2014, προκειμένου να αποφευχθεί η παρέμβαση στο πολιτικό προσκήνιο πριν από τις τοπικές εκλογές του Μαΐου του 2014. Έτσι, οι δραστηριότητες του Προγράμματος αναβλήθηκαν και, επιπλέον, σε ορισμένες περιπτώσεις (Καρδίτσα, Μεσολόγγι, Αμαλιάδα), έπρεπε να επαναληφθούν οι διαβουλεύσεις σε τοπικό επίπεδο με τους Δήμους υλοποίησης, λόγω των αλλαγών που προέκυψαν από τις εκλογές. Τέλος, λόγω των περικοπών και της χαμηλής ικανότητας από την πλευρά των Δήμων, ακόμα και εκεί όπου υπήρχε πολιτική βούληση, το αποτέλεσμα ήταν ότι δεν μπορούσαν να ανταποκριθούν στις προτεραιότητες που είχαν αναγνωριστεί από τις Τοπικές Ομάδες Δράσης για τη διαμόρφωση Κοινών Σχεδίων Δράσης λόγω έλλειψης οικονομικών πόρων. Η προσφυγική κρίση που επηρέασε έντονα την Ελλάδα από το 2015 και εξής, είχε επίσης αρνητικό αντίκτυπο στο πώς οι εθνικές αρχές αντιμετώπισαν τα ζητήματα των Ρομά κατά τη διάρκεια της ίδιας περιόδου.

Σχετικά με την εκπαιδευτική διαδικασία, σύμφωνα με τις αναφορές των εκπαιδευτών του προγράμματος, οι εκπαιδευτικές παρεμβάσεις εντός της Κοινότητας των Ρομά και με τις Τοπικές Ομάδες Δράσης έγιναν «σχολεία ενεργής συμμετοχής του πολίτη»: μέσα σε αυτά τα χρόνια οι ΤΟΔ έμαθαν να δουλεύουν πραγματικά ως ομάδα, να δημιουργούν ομάδες εργασίες και να αναλαμβάνουν

αρμοδιότητες. Έμαθαν να μαζεύουν στοιχεία και να τα χρησιμοποιούν για την ισχυροποίηση της επιχειρηματολογίας τους, να ανταλλάσσουν ιδέες, να ιεραρχούν τις προτεραιότητες της Κοινότητας και να καταθέτουν προτάσεις για την επίλυση των προβλημάτων τους.

Οι ΤΟΔ που δημιουργήθηκαν μέσω του ROMED2, επέδρασαν θετικά στην εξέλιξη ορισμένων μελών τους, ιδίως στον τομέα της εκπαίδευσης, όπου όχι μόνο υπήρξε βελτίωση στη σχολική παρακολούθηση των παιδιών τους: σε ορισμένες περιπτώσεις, αυτό είχε ως αποτέλεσμα τη συνέχιση και της δικής τους εκπαίδευσης, μέσω σχολείων δεύτερης ευκαιρίας για ενήλικες. Ορισμένα μέλη των ΤΟΔ στην Καρδίτσα, στο Δενδροπόταμο, στο Χαλάνδρι ακόμη και στο Ίλιον (όπου το ROMED2 σταμάτησε το 2014), ανέφεραν ότι η διαδικασία τους ενέπνευσε για να συνεχίσουν την εκπαίδευσή τους.

Αυξημένο ήταν και το ενδιαφέρον τους για τις εκπαιδεύσεις σχετικά με την ενεργό συμμετοχή ως πολίτες, μιας και πλέον αντιλαμβάνονται τον εαυτό τους και την Κοινότητά τους ως αναπόσπαστο μέρος της τοπικής και εθνικής κοινωνίας. Από τη φύση τους όμως, οι θεματικές αυτές απαιτούν μακροπρόθεσμη συμμετοχή για να καταστούν βιώσιμες ως διαδικασία και τα προγράμματα που στοχεύουν σε αυτό, θα πρέπει να έχουν μεγαλύτερο χρονικό περιθώριο υλοποίησης ώστε να έχουν εμφανή αποτελέσματα.

Σύμφωνα με τις αναφορές του Υπευθύνου ως Εθνικό Σημείο Επαφής και των Εθνικών Συντονιστών του Προγράμματος, από τον Οκτώβριο του 2013 έως σήμερα, το πρόγραμμα ROMED2 ήταν στο επίκεντρο των συζητήσεων μεταξύ των εκπροσώπων της Κοινότητας των Ρομά, της Ένωσης Διαμεσολαβητών και των κρατικών φορέων που σχετίζονται με τη συμμετοχή των Ρομά στην Ελλάδα, λόγω της μεθοδολογίας του και του τρόπου παρέμβασης στις κατά τόπους κοινότητες, τα οποία έχουν αναγνωριστεί σχεδόν από όλα τα εμπλεκόμενα μέρη. Επιπλέον, αναλαμβάνοντας, κατά καιρούς την αποστολή του ROMED1, το ROMED2 διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στη συζήτηση που γίνεται σε εθνικό επίπεδο για την αναγνώριση του επαγγέλματος του διαμεσολαβητή και προσπαθεί να υποστηρίξει την Ένωση Διαμεσολαβητών με κάθε δυνατό τρόπο.

Επιπλέον, το πρόγραμμα αναγνωρίστηκε ως πολύτιμο εργαλείο στη διευκόλυνση και την παρακολούθηση της Εθνικής Στρατηγικής για την Κοινωνική Ένταξη των Ρομά, καθώς υπήρχε στενή επαφή της Εθνικής Ομάδας Υποστήριξης με το Εθνικό Κέντρο Κοινωνικής Αλληλεγγύης, που εκείνη την περίοδο ήταν το εθνικό σημείο επαφής για την παρακολούθηση της υλοποίησής της. Εν τω μεταξύ, ο ρόλος της παρακολούθησης και του εθνικού σημείου επαφής για την Εθνική Στρατηγική, πέρασε στη νεοσύστατη Ειδική Γραμματεία για θέματα Ρομά.

Η «Ένωση Ελλήνων Ρομά Διαμεσολαβητών και Συνεργατών» βρίσκεται ήδη σε συνεργασία και διαβουλεύσεις με την, προαναφερθείσα, νεοσύστατη Ειδική Γραμματεία για Θέματα Ρομά και το Υπουργείο Εργασίας, ενώ προτάσεις έχουν φτάσει μέχρι και τη Διυπουργική Επιτροπή. Ο Πρόεδρος τους, κος Κώστας Παϊτέρης, καθώς και άλλο ένα πολύ ενεργό μέλος της Ένωσης, Πρόεδρος του Συλλόγου Γυναικών της Κοινότητας Δενδροποτάμου Θεσσαλονίκης, κα Γιαννούλα Μάγγα, κλήθηκαν, μεταξύ άλλων εκπροσώπων της ελληνικής Ρομανί Κοινότητας, στην αρμόδια επιτροπή της Βουλής, να καταθέσουν τις προτάσεις τους.

Εδώ αξίζει να αναφερθεί η φυσική σύνδεση που υπάρχει μεταξύ του προγράμματος ROMED2 και του διαδημοτικού «Δικτίου Ρομ», ο πρόεδρος του οποίου, κος Μανώλης Ράντης, ήταν παρόν και τους παρείχε συμβουλευτική υποστήριξη κατά τη διάρκεια της συζήτησης για την ίδρυση της Ένωσης τους, στη Θεσσαλονίκη το 2012. Ο ίδιος, αργότερα έγινε ένας από τους δύο Υπευθύνους Εθνικού Σχεδιασμού του προγράμματος Romed2, θέτοντας την εμπειρία του, στην υπηρεσία των Δήμων και των υπηρεσιακών τους μελών, αλλά και των Ρομά Κοινοτήτων.

Μεταξύ των συμπερασμάτων σχετικά με το πρόγραμμα ROMED2 στην Ελλάδα, τα ακόλουθα είναι το πιο αξιοσημείωτα:

Το πρόγραμμα ήταν ένα αποτελεσματικό σχολείο για την ενεργό συμμετοχή του πολίτη για τους Ρομά πολίτες στην Ελλάδα: αύξησε τις, σχετικές με τα ανθρώπινα δικαιώματα, γνώσεις, εντός της κοινότητας των Ρομά καθώς και τις ευθύνες τους ως ενεργών πολιτών σε τοπικό επίπεδο, δυναμώνοντας περαιτέρω την ικανότητα διαβούλευσης των Τοπικών Ομάδων Δράσης με τις αντίστοιχες Τοπικές Αρχές. Έμαθαν επίσης πώς να ιεραρχούν τα προβλήματα και τις ανάγκες τους και πώς να κατακτούν τους στόχους τους βήμα προς βήμα.

Η συμμετοχή όλων των αρμόδιων ενδιαφερόμενων φορέων σε τοπικό επίπεδο, επέφερε σημαντική προστιθέμενη αξία: η μακροπρόθεσμη προοπτική και υλοποίηση αποτέλεσε το κλειδί για την επιτυχία στη διαμόρφωση των ΤΟΔ και τα αποτελέσματα στη συνεργασία με τις τοπικές αρχές. Η ολιστική προσέγγιση και η «από τη βάση προς τα πάνω» διαδικασία διαβούλευσης, η αναγνώριση και η ιεράρχηση (των προβλημάτων), είναι τώρα μια αναγνωρισμένη μεθοδολογία που, σιγά – σιγά, τείνει να χρησιμοποιείται από οποιονδήποτε φορέα υλοποίησης προγραμμάτων για την κοινωνική ένταξη των Ρομά. Σε αυτό το πλαίσιο, το πρόγραμμα ROMED2 έπαιξε προεξάρχοντα ρόλο, καθώς η προοπτική της Εθνικής Ομάδας Υποστήριξης, κατά τη γνώμη τους, ήταν σχεδόν πάντα μακροπρόθεσμη. Κύριο μέλημά τους ήταν πάντοτε το πώς οι Τοπικές Ομάδες Δράσης και οι κοινότητες που αυτές εκπροσωπούν, θα καταστούν βιώσιμες και θα συνεχίσουν τις προσπάθειές τους και μετά τη λήξη του προγράμματος.

Οι εθνικές και τοπικές πολιτικές συγκυρίες είχαν καθοριστικό αντίκτυπο στην αποτελεσματικότητα της υλοποίησης του προγράμματος: λόγω της φύσης του προγράμματος, τόσο η πολιτική βούληση όσο και η οικονομική κρίση διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στην ομαλή υλοποίηση του προγράμματος. Δυστυχώς, ο πολιτικός αντίκτυπος και οι οικονομικές και κοινωνικές αλλαγές σε ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο επηρέασαν την υλοποίησή του, εμποδίζοντας, πολλές φορές, τις παρεμβάσεις της Εθνικής Ομάδας Υποστήριξης, τόσο στις Κοινότητες όσο και στους Δήμους. Για παράδειγμα, το 2016 ο αποκλεισμός των δρόμων από τους Έλληνες αγρότες, εμπόδισε την ομάδα να παρεμβαίνει στις, εκτός Αθηνών, περιοχές του προγράμματος, για ένα χρονικό διάστημα.

Οι εκπαιδεύσεις με την ΤΟΔ θα πρέπει να διενεργούνται από περισσότερους του ενός εκπαιδευτή: σύμφωνα με τους ίδιους τους εκπαιδευτές, ο περιορισμός των εκπαιδευτών σε έναν ανά εκπαίδευση, μειώνει την αποτελεσματικότητα, ιδιαίτερα σε πολυάριθμες ομάδες. Πράγματι, υπήρχαν εκπαιδεύσεις όπου υπήρχε η ανάγκη ενός δεύτερου εκπαιδευτή, είτε λόγω του αριθμού των συμμετεχόντων είτε λόγω του διαφορετικού προφίλ των συμμετεχόντων. Κατά τη γνώμη τους, το φύλο, η ηλικία, το επίπεδο των γνώσεων και της εμπειρίας είναι παράγοντες που πρέπει να λαμβάνονται υπόψη κατά την οργάνωση μιας εκπαίδευσης. Για παράδειγμα, υπήρχαν εκπαιδεύσεις στις οποίες ήταν παρούσες περισσότερες γυναίκες συμμετέχουσες όταν ο εκπαιδευτής ήταν αρσενικού φύλου, ή το αντίστροφο.

Είναι ανάγκη ζωτικής σημασίας να διατεθούν πόροι για τις Τοπικές Ομάδες Δράσης και την Ένωση Διαμεσολαβητών, ώστε να μπορούν να συναντώνται τακτικά σε κεντρικό επίπεδο και να ανταλλάσσουν εμπειρίες, καλές πρακτικές και λύσεις για τα προβλήματα που αντιμετωπίζει η κοινότητά τους. Είναι πράγματι μια πολύ καλή εμπειρία εκμάθησης όπως οι ίδιοι οι διαμεσολαβητές έχουν συχνά δηλώσει, αλλά θα μπορούσαν επίσης να αποτελέσουν έναν ισότιμο συνομιλητή στο διάλογο σχετικά με τις πολιτικές που εφαρμόζονται ή πρόκειται να εφαρμοστούν από τώρα και στο εξής, για την κοινωνική ένταξη της Κοινότητας των Ρομά. Επιπλέον, μέσω της διαδικασίας του

ROMED2, οι ίδιοι, έμαθαν πολλά για τον τρόπο που ο διάλογος διεξάγεται σε πολιτικό επίπεδο και τα οφέλη που αυτός μπορεί να έχει για την κοινότητά τους, ακόμη και αν αυτή η γνώση προέρχεται στο μικρο-επίπεδο του δήμου.

Η εκπαιδευτική διαδικασία των προηγούμενων ετών με τις Τοπικές Ομάδες Δράσης και των κοινοτήτων που αυτές εκπροσωπούν, φανερώνει την ανάγκη για τη δημιουργία νέων ομάδων αρχικά σε τοπικό επίπεδο και, κατά συνέπεια, σε εθνικό επίπεδο: ολοένα και περισσότεροι νέοι άνθρωποι προσεγγίζουν την εκπαιδευτική διαδικασία ως μια ευκαιρία ενδυνάμωσης, αλλά και για να αποκτήσουν επιπλέον γνώσεις και εμπειρία. Κατά καιρούς, σύμφωνα με προσωπικές μαρτυρίες, αισθάνθηκαν την ανάγκη εκπροσώπησης σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο για τη διεκδίκηση των δικαιωμάτων τους, που απορρέουν όχι τόσο από την καταγωγή τους, όσο από την ανθρώπινη ιδιότητα τους, και ειδικά από το καθεστώς τους ως νεολαίας. Είναι γεγονός ότι, εν μέσω της κρίσης στην Ελλάδα, οι νέοι άνθρωποι πλήττονται περισσότερο. Αυτό ισχύει ιδιαίτερα για τους Ρομά οι οποίοι δεν έχουν την ίδια πρόσβαση στην τυπική εκπαιδευτική διαδικασία, προκειμένου να αποκτήσουν προσόντα, λόγω των συνθηκών διαβίωσής τους, ούτε κατ' επέκταση την ίδια πρόσβαση στην αγορά εργασίας, την οποία έχουν πολύ περισσότερο ανάγκη. Κατά τη γνώμη τους, είναι ζωτική ανάγκη να υποστηριχθούν σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο.

Το κοινωνικό κεφάλαιο που δημιουργήθηκε κατά τη διάρκεια των ετών υλοποίησης του ROMED θα πρέπει να αξιοποιηθεί: παρά το γεγονός ότι η Ελλάδα είναι ακόμα υπό το καθεστώς οικονομικής λιτότητας, οι πρωτοβουλίες που αφορούν την κοινότητα των Ρομά, σε τοπικό και εθνικό επίπεδο έχουν γίνει περισσότερο στοχευμένες. Είναι πολύ σημαντικό, οι πρωτοβουλίες αυτές να περιλαμβάνουν όλο αυτό το κοινωνικό κεφάλαιο που αποκτήθηκε κατά τα τελευταία χρόνια, για να προωθηθεί περαιτέρω η κοινωνική ένταξη των Ρομά στην Ελλάδα.

Η διάδοση και εξάπλωση της μεθοδολογίας του ROMED2 θα πρέπει να εξασφαλιστεί σε εθνικό και τοπικό επίπεδο: η υλοποίηση του ROMED2 είχε ως αποτέλεσμα μια πολύτιμη μεθοδολογία και πολύτιμο υλικό, μια Εθνική Ομάδα Υποστήριξης καθώς και εκπαιδευμένους και πιστοποιημένους διαμεσολαβητές· όλα τα παραπάνω θα μπορούσαν να αποτελέσουν μέρος μικρότερων ή και μεγαλύτερων πρωτοβουλιών της κοινωνίας των πολιτών. Η προσπάθεια αυτή και τα αποτελέσματά της, αν συνεχιστεί, θα μπορούσε να συνεχίσει να έχει στο παρόν και στο μέλλον, θετικά αποτελέσματα σχετικά με την κοινωνική ένταξη των Ρομά στην Ελλάδα.